

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Педагогічний факультет
Кафедра теорії та методик початкової освіти

Дипломна робота
магістра

з теми: **«СИСТЕМА ТВОРЧИХ ВПРАВ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ
МОТИВАЦІЇ ДО ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ МОЛОДШИХ
ШКОЛЯРІВ»**

Виконала: студентка 2 курсу
РО1-М21 групи
спеціальності 013 Початкова освіта
Кутинська Юліана Русланівна

Керівник :
Мартіна О.В.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри теорії та
методик початкової освіти

Рецензент :
Гордійчук М.С.,
кандидат педагогічних наук, доцент

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА РОЗВИТКУ МОТИВАЦІЇ ДО ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ШЛЯХОМ ТВОРЧИХ ВПРАВ	8
1.1. Психолого-педагогічні та лінгвістичні основи розвитку мотивації до вивчення української мови.....	8
1.2. Вправи як продуктивний засіб формування навчальних мотивів...28	
РОЗДІЛ II. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА МЕТОДИКА РОБОТИ НАД СИСТЕМОЮ ТВОРЧИХ ВПРАВ	38
2.1. Мета, завдання і програма педагогічного експерименту	38
2.2. Результати педагогічного експерименту.....	66
ВИСНОВКИ.....	77
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	81

ВСТУП

Система освіти України покликана сприяти реалізації основних задач соціально-економічного і культурного розвитку суспільства, адже школа готує особистість до активної діяльності в різних сферах економічного, культурного, політичного життя. Цю тезу відображено в найбільш вагомих державних документах: Національній програмі “Освіта. Україна XXI століття,” Національній доктрині розвитку освіти України в XXI столітті. Мова йдеться про підготовку індивідів, здатних до творчої праці, до самонавчання протягом цілого життя. Конкретизують освітянську стратегію розвитку Концепція загальної середньої освіти (12-річна школа), Концепція мовної освіти 12-річної школи, де наголошується на необхідності розвитку в учнів початкових класів здатності до творчого мислення, формування вмінь виконувати нескладні творчі задачі. У зв’язку з цим змінюються методи до навчання рідної мови. Залежно від вікових особливостей молодших школярів мовна освіта поділяється на відповідні змістові етапи.

Забезпечення стимулу навчання рідної мови – складова мети курсу української мови в початковій школі. Якщо школярі не хочуть вчитися і його актуальні інтереси, запити, прагнення не пов’язані безпосередньо з навчанням, то виховний вплив педагога, його зусилля не дають бажаних результатів.

Як відомо, стимул до навчання зникає або за абсолютної легкості завдання, або за надмірної складності - обидві умови позбавляють можливості здійснити творчі завдання щодо встановлення нових зв’язків, пошуку нових значень, поєднання певних понять для створення нових результатів. Отже, вчитель має постійно забезпечувати навчальний процес адекватними за складністю завданнями. Успіх на шляху подолання труднощів підкріплює мотив досягнення навчальної мети, що надихає на подальшу творчість.

Як засвідчує аналіз науково-методичної літератури, питання впливу системи творчих вправ на розвиток мотивації вивчення учнями початкових

класів рідної мови ще не було предметом спеціального дослідження, хоча більшість лінгвістів розглядає творчу діяльність учнів як вирішальний чинник розвитку мотивації. Лінгводидактичний аспект роботи над творчими вправами передбачався у зв'язку з розв'язанням проблем розвитку зв'язного мовлення школярів (А.Богуш, Л.Варзацька, М.Вашуленко, Г.Городілова, Г.Іваницька, Г.Коваль, Т.Ладиженська, В.Капінос, В.Мельничайко, Н.Сентюріна, І.Синиця, М.Стельмахович, О.Хорошковська); лінгвістичного аналізу художнього тексту (І.Ковалик, М.Крупа, В.Мельничайко, І.Чередниченко та ін.); словесної творчості (В.Данилов, В.Добромислов, В.Масальський, С.Редозубов, О.Савченко, О.Сухомлинський, К.Чуковський).

Наразі із цією проблемою тісно пов'язано чимало практичних питань педагогіки, зокрема таких, як розвиток у дітей позитивного ставлення до навчальної діяльності, до своїх обов'язків, котрі можна звести до одного: як викликати в школярів бажання вчитися, прагнення набувати знання, уміння, навички, іншими словами, як розвивати повноцінні мотиви навчання, а відтак дослідження зазначеного питання є **актуальним**. Воно зумовлене: 1) сучасними тенденціями розвитку лінгвістики та психолінгвістики щодо мотиваційного забезпечення навчання рідної мови; 2) потребою залучення молодших школярів до творчої діяльності; 3) існуючими у навчальному процесі суперечностями між змістом навчальних планів і програм і реальними розумовими можливостями кожного учня; вимогами вчителів і психологічними та фізичними здатностями учнів; процесами навчання і розвитку; засвоєваними теоретичними знаннями і практичними вміннями; досягнутим рівнем знань і новими знаннями; 4) відсутністю спеціальної систематичної роботи над творчими вправами у практиці навчання рідній мові молодших школярів, що спонукало нас звернутися до теми „Система творчих вправ як засіб розвитку мотивації до вивчення української мови молодших школярів”.

Об'єкт дослідження: мовна освіта і мовленнєвий розвиток учнів початкових класів.

Предмет дослідження: творчі вправи як засіб розвитку мотивації до вивчення рідної мови учнів початкових класів.

Мета дослідження: розробити систему творчих вправ з мови і мовлення, створити методику роботи над творчими вправами, апробувати і експериментально перевірити її вплив на мотивацію вивчення молодшими школярами української мови в початкових класах.

Гіпотеза дослідження: мотивація до вивчення рідної мови у учнів початкових класів підвищиться, якщо під час навчання доцільно і систематично будуть застосовуватися вправи творчого характеру, що передбачає:

-розробку системи творчих вправ, спрямованої на розвиток мотивації до вивчення української мови в молодших школярів;

-забезпечення педагогічних умов для застосування системи творчих вправ в освітньому процесі;

-творчу співпрацю педагога з учнем.

Відповідно до мети і гіпотези визначено такі **завдання дослідження:**

1. Проаналізувати науково-теоретичну та навчально-методичну літературу з питання дослідження.

2. Теоретично обґрунтувати ефективність розробленої системи творчих вправ і методики роботи над ними в початкових класах.

3. Вивчити стан проблеми в практиці.

4. Розробити методику роботи над системою творчих вправ з української мови для учнів початкових класів.

5. Перевірити шляхом експерименту ефективність створеної системи вправ та методику використання і впровадження її в практику початкового навчання щодо розвитку мотивації до вивчення української мови в молодших школярів.

6. Забезпечити позитивний емоційний стан молодших школярів у роботі над творчими вправами.

Для розв'язання поставлених завдань застосовувалися **методи дослідження:**

- **теоретичні:** аналіз лінгвістичної, психолого-педагогічної й методичної літератури з обраної проблеми; вивчення нормативних документів і праць з актуальних питань початкової освіти; розробка методики роботи над творчими вправами;

- **емпіричні:** цілеспрямоване спостереження за навчальним процесом, аналіз педагогічної документації та результатів діяльності вчителів і учнів, опитування, анкетування, бесіди, тестування, метод експертної оцінки, педагогічний експеримент (констатуючий, формувальний і контрольний етапи);

- **статистичні:** кількісний і якісний аналіз й обробка результатів експериментальної роботи над системою творчих вправ як засобу мотиваційного забезпечення процесу вивчення рідної мови молодшими школярами.

База дослідження: учні 3-4 класів Бориславської гімназії № 9 Бориславської міської ради Львівської області.

Практична значущість дослідження полягає в розробці, експериментальній перевірці, упровадженні в методику вивчення української мови системи творчих вправ, що дає змогу підвищити мотивацію навчання, успішно вести навчальну діяльність на всіх її етапах, об'єднувати мовленнєву, лінгвістичну, лінгвоукраїнознавчу змістові лінії з діяльнісною, що забезпечує практичні уміння й навички, передбачені програмою з української мови та для початкової школи.

Апробація дослідження. Результати дослідження повідомлялися на засіданні кафедри, на науково-практичній студентській конференції університету, частково впроваджувалися під час проходження педагогічної практики.

Матеріали роботи доповідалися на науково-практичних студентських звітних конференціях, заслуховувалися на засіданні кафедри.

Структура та обсяг роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків і списку використаних джерел.

У I розділі здійснено теоретичний аналіз лінгвістичної та науково-методичної літератури з досліджуваної проблеми.

У II розділі визначено наукові засади і принципи експериментально-дослідного навчання, розроблено систему тренувальних вправ та використання їх у мовленні; подано результати експериментально-дослідного навчання.

У кінці роботи подаються загальні **висновки** за результатами досліджень.

У списку використаних джерел наведено перелік наукових праць, використаних автором у процесі дослідження.

ВИСНОВКИ

На підставі результатів дипломного дослідження зроблено такі загальні висновки:

1. Вивчення та критичний аналіз психолого-педагогічної, лінгвістичної та методичної літератури, осмислення традиційного і перспективного педагогічного досвіду, результати констатуючого експерименту підтвердили актуальність досліджуваної проблеми. Мотиваційне забезпечення процесу навчання української мови сьогодні є суспільно важливою справою, пріоритетною метою нової освітньої філософії.

2. Навчальна мотивація існує в нерозривному взаємозв'язку з мотивацією як психологічною категорією згідно з філософським учінням про частину і ціле. Цим пояснюється множинність підходів до розуміння її сутності, природи, структури, а також до методів дослідження. Оскільки навчальна діяльність полімотивована, урахувуються мотиви соціальні (широкі, вузькі, соціального співробітництва) та пізнавальні (широкі, навчально-пізнавальні, самоосвіти), а також обидва види мотивації: зовнішня та внутрішня – найбільш цінна, тому що зумовлена потребами особистості, пов'язана з її спрямованістю, коли дії та вчинки відбуваються за бажанням суб'єкта, який сам обирає спосіб задоволення потреби. Мотиваційне забезпечення процесу вивчення української мови молодшими школярами має тісний взаємозв'язок з мовознавством, ґрунтуючись на сучасних досягненнях лінгвістичної теорії (фонетики і фонології, графіки і орфографії, орфоепії і лексикології, словотвору, морфології і синтаксису), супроводжується впливом на емоційне ставлення дітей до процесу навчання, оскільки емоції є його важливим мотиваційним чинником.

3. Аналіз способів формування позитивної мотивації молодших школярів, розкритих у дидактико-методичній літературі, допоміг окреслити проблему, що потребує розв'язання, - мотиваційні можливості творчих вправ. Констатуючий зріз засвідчив суттєве зниження навчальної мотивації до кінця

молодшого шкільного віку, що перешкоджає подальшому освоєнню навчальної діяльності й суперечить природному шляху розвитку пізнавальних потреб та інтересів у дитячому віці.

4. Основою програми експериментального навчання, розробленої відповідно до поставленої мети, завдань і вихідних положень формувального експерименту, є творчі вправи з мови та мовлення, що відрізняються між собою дидактичною метою, ступенем самостійності, рівнем творчості. З'ясовано психолого-педагогічні та методичні засади роботи над ними як дієвого чинника формування високого рівня мотивації навчання учнів початкових класів. В основу створеної власної класифікації творчих вправ покладено елементи змісту мовної освіти: розвиток мовлення учнів і формування певного кола знань про мову і мовні уміння. У зв'язку з цим творчі вправи розподілено на дві групи: комунікативні та фонетико-граматичні. Специфіка вправ визначається змістом навчального матеріалу і відповідає основним аспектам програми з української мови для початкових класів. Експериментальна методика роботи над творчими вправами відповідно до Державного стандарту початкової загальної освіти будується за визначеними в ньому основними змістовими лініями: комунікативною, лінгвістичною (мовно-теоретичною), лінгвоукраїнознавчою і діяльнісною, яка пронизує всі три попередні змістові лінії.

5. Ефективність експериментального навчання забезпечувалася відповідністю створеної лінгводидактичної моделі роботи над системою творчих вправ як засобу розвитку мотивації до вивчення української мови в учнів початкових класів, що передбачало: поступовий перехід від гри до початкових форм навчальної діяльності учнів перших експериментальних класів (ознайомлювальний етап експерименту) під час роботи над системою творчих вправ, формування у молодших школярів вміння слухати і розуміти почуте, висловлюватися, вступати в діалог і полілог, навичку читати в усіх її основних позитивних якостях та вміння каліграфічно і правильно писати – списувати і писати на слух як підґрунтя для формування стійкого інтересу до

вивчення рідної мови. Експериментальна робота в других класах (навчально-аналітичний етап експерименту), маючи на меті прищепити молодшим школярам звичку осмислено ставитись до мовних явищ, орієнтуватись у мовній структурі, сформувати науково правильні уявлення з фонетики і графіки, лексики, словотворення, граматики, завдяки творчим вправам спрямовувалася в практичне русло – організацію й удосконалення мовленнєвої діяльності дітей. У третіх класах (формувальний етап) учні, набуваючи умінь скоропису, виконували більшу кількість письмових творчих вправ, спостерігали за функціонуванням у змісті і структурі текстів усіх без винятку одиниць нижчих рівнів – речення, словосполучення, слів, звуків мовлення. У четвертих експериментальних класах (систематизуючо-контрольовальний етап), виконуючи творчі вправи, учні мали змогу систематизувати відомості з різних розділів мови, узагальнити й закріпити опрацьоване в 1-3 класах. Успіх на шляху подолання труднощів породжував прагнення здобути нові знання, уміння й навички в роботі над текстом, з граматики, фонетики й правопису та розвитку мовлення.

6. Результати дослідного навчання засвідчили ефективність розробленої на основі існуючих і вироблених теоретичних положень методики роботи над творчими вправами. Рівень розвитку навчально-пізнавальних мотивів учнів четвертих експериментальних класів вищий в середньому на 15,1%, ніж контрольних. Використання в текстах творчих вправ і методичному апараті різних засобів заохочення і підтримки учнів у самостійній праці сприяє виникненню і розвитку їх пізнавальних потреб та інтересів. Творчі вправи стали основою для формування вмінь переносити набуті навички в змінені умови, застосовувати їх в нестандартних ситуаціях. Розвивальний ефект цього засобу виявляється в розширенні можливостей творчого самовираження дитячої особистості й формуванні її різноманітних здібностей. Як показав експеримент, цілеспрямоване і систематичне використання на уроках мови творчих вправ забезпечує розвиток творчої діяльності молодших школярів, навчає їх активно і нестандартно мислити,

прищеплює інтерес до основ науки про мову, формує прагнення і вміння постійно вдосконалювати свою мовну й мовленнєву культуру, робить процес навчання необтяжливим і радісним.

Проведене педагогічне дослідження не претендує на вичерпне розв'язання багатопланової проблеми розвитку мотивації до вивчення української мови учнів початкових класів. Перспективи подальшого дослідження вбачаємо в доцільності створення для учнів початкових класів системи творчої літературної діяльності на основі запропонованих вправ; використання їх у позакласній роботі з обдарованими дітьми; продовження цієї роботи в середній ланці освіти, що матиме не лише теоретичне, а й практичне значення на сучасному етапі розбудови національної школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексюк А. М. Педагогіка. Київ : Вища школа, 1985. 294 с.
2. Алексюк А. М. Загальні методи навчання. Київ, 1973. 264 с.
3. Барташнікова І. А. Розвиток уяви та творчих здібностей. Тернопіль : Богдан, 1998. 188 с.
4. Баршай Л. С. Уроки навчання грамоти в 1 класі. *Початкова школа*. 1993. № 9. С. 17–18.
5. Березіна О. М., Павловська Т. О. Мовні ігри та забави : навч.-метод. посіб. Тернопіль : Мальва – ОСО, 2002. 102 с.
6. Білецька М. А. Уроки української мови в 2-му класі. Київ : Рад. шк., 1981. 166 с.
7. Білоконна Н. Інтелектуальний розвиток школярів. *Початкова школа*. 1998. № 1. С. 12–13.
8. Борець Г. І. Дидактичний матеріал з української мови для 2-го класу. К: Рад. шк., 1972. 221 с.
9. Бурдейна А. А., Городівський В. М. Уроки української мови в 3-му класі : посібник для вчителів. Київ : Рад. шк., 1979. 142 с.
10. Варзацька Л. О. Типи інтегрованих уроків мови та мовлення. *Початкова школа*. 1996. № 6. С. 13–16.
11. Варзацька Л. О. Інтегровані уроки зв'язного мовлення. Кам'янець-Подільський : Абетка, 2001. 176 с.
12. Вашуленко М. С. Інтегрування ігрових та мовленнєвих ситуацій. *Початкова школа*, 1994. № 6. С. 13–17.
13. Вашуленко М. С., Дмитренко Л. І. Нетрадиційні уроки мовлення та мислення молодших школярів. *Початкова школа*, 1993. № 11. С. 6–7.
14. Вашуленко М. С. Удосконалення змісту і методики навчання української мови в 1–4 кл. Київ : Рад. шк., 1991. 112 с.
15. Вихованець І. Р. Таїна слова. Київ : Рад. шк., 1990. 284 с.
16. Голубецька В. В. Опанування частин мови. *Початкова школа*. 1989. № 1.

17. Городівський М. В. Дидактичний матеріал з української мови для 3 кл. Київ : Рад. шк., 1976. 224 с.
18. Дадух М. В. Ігрові прийоми навчання читати. *Початкова школа*. 1991. № 1 С. 10–13.
19. Державний стандарт початкової освіти. *Типові освітні програми для закл. загальної середньої освіти. 1–2 класи*. Київ : ОСВІТА-ЦЕНТР, 2018. № 7. С. 92–121.
20. Доленко М. Т., Пацюк І. І., Кващук А. Г. Сучасна українська мова. Київ : Вища шк., 1987. 350 с.
21. Жукова С. О. Уроки фантазії, мислення. *Початкова школа*. 1993. № 5-6. С. 43–46.
22. Загнітко П. П., Мачай Т. О. Глибини рідної мови. *Початкова школа*. 1996. № 6. С. 55–56.
23. Каніщенко А. П. Методика навчання української мови в початковій школі : лекційно-практичний курс із дисципліни. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2016. 174 с.
24. Каніщенко А. П. Методика навчання української мови в початковій школі : лекційно-практичний курс із дисципліни. Кн. 2 : Методика навчання грамоти ; Методика літературного читання. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2016. 255 с.
25. Карасьова В. М. Нестандартний урок української мови. *Початкова школа*. 1993. № 7. С. 15–16.
26. Клепач Н. В. Мовні перлини для кожної дитини. Тернопіль, 2002. 138 с.
27. Коваленко О. В. Інтегрований урок. *Початкова школа*. 1993. № 9. С. 36–38.
28. Коваль Г. П., Деркач Н. І., Наумчук М. М. Методика викладання української мови : навч. посіб. Тернопіль : Астон, 2008. 287 с.
29. Крупа М. П. Ідея національної школи та шляхи її реалізації в сучасних умовах. *Початкова школа*. 1991. № 1. С. 2–9.

30. Леонова М. В. Сучасна українська літературна мова. Київ : Вища шк., 1983. 264 с.
31. Логачевська С. П. Диференційований підхід до навчальної діяльності молодших школярів. *Початкова школа*. 1989. № 5. С. 23–26.
32. Лухтай Л. К. Нестандартний урок. *Початкова школа*. 1992. № 3-4. С. 31–32.
33. Луцик Д. В., Курдик С. В., Волошанська С. Я. Інтегровані уроки у 3-му класі. Тернопіль, 2001. 65 с.
34. Люблінська Т. О. Дитяча психологія. Київ : Вища школа, 1974. 350 с.
35. Мартіна О. В. Формування комунікативних умінь в учнів при вивченні іменника у шкільному курсі української мови. Кам'янець-Подільський, 2001. 69 с.
36. Мельничайко В. Я., Пентилюк М. І., Рожило Л. П. Удосконалення змісту і методів навчання української мови. Київ : Рад. шк., 1982. 216 с.
37. Методика викладання української мови : навч. посіб. / за ред. С. І. Дорошенка. Київ : Вища школа. 1992. 398 с.
38. Москаленко Н. А. Застосування ігрових та мовленнєвих ситуацій. *Початкова школа*. 1990. № 2. С. 24–26.
39. Навчальні програми для загальноосвітніх навч. закл. із навчанням українською мовою. 1–4 класи. Київ : Освіта, 2013. 392 с.
40. Наумчук М. М. Сучасний урок української мови в початковій школі. Тернопіль : Астон, 2001. 264 с.
41. Ніколенко Л. Т. Розвиток пізнавальної активності і творчості учнів. *Початкова школа*. 1990. № 3. С. 2–9.
42. Олійник І. С., Іваненко В. К., Рожило Л. П., Скорик О. С. Методика викладання української мови в середній школі. Київ : Вища шк., 1979. 309 с.
43. Підгорна Н. І. Дидактичні ігри і пізнавальні завдання з мови. Київ : Рад. шк., 1988. 63 с.

44. Присяжнюк Н. І. Інтегровані уроки. *Початкова школа*. 1997. № 2. С. 7–10.
45. Рузинська Т. Взаємопов'язане навчання мови і мовлення. *Початкова школа*. 2002. № 11. С. 24–26.
46. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи : підручник. Київ : Абрис, 1997. 416 с.
47. Савченко О. Я. Сучасний урок у початкових класах. Київ : Магістр – S, 1997. 256 с.
48. Свінкова Л. А., Бабенко Г. Я. Інтегровані засоби оволодіння читанням і грамотним письмом. *Початкова школа*. 1993. № 8. С. 12–15.
49. Сум І. М. Групова робота на уроках рідної мови. *Початкова школа*. 1996. № 5. С. 12–13.
50. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. Київ : Рад. шк., 1976. Т. 1. 654 с.
51. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. Вибрані твори : в 5 т. Київ, 1997. Т. 3. С. 9–279.
52. Тарасенко Г. С. Як навчити дітей милуватися природою. *Початкова школа*. 1992. № 11-12. С. 39–42.
53. Тименко В. П. Кожний урок нестандартний. *Початкова школа*. 1991. № 1. С. 18–23.
54. Ушинський К. Д. Людина як предмет виховання. *Вибрані педагогічні твори* : в 2 т. Київ, 1983. Т. 1. С. 192–463.
55. Явір М. С. Нестандартні завдання з мови. *Початкова школа*. 1989. № 3.